

Repliker och kommentarer*

Konjunkturteori, ekonomisk historia och trettiotalskrisen

I sin kommentar till Nilsson—Petterssons och Jonungs debatt om orsakerna till att Sverige klarade sig relativt lindrigt undan trettiotalskrisen pekar Olle Krantz på att det föreligger brott i trenderna för tillväxt, investeringar och utrikeshandel i början av trettiotalet. Genom krisen undanröjdes en produktionsstruktur som inte tillräckligt anpassat sig till nya betingelser och gavs utrymme för en ny expansion. □

Det ekonomiska förloppet i Sverige under 1930-talet, närmare bestämt krisen i början av decenniet och hur den övervanns, har nyligen behandlats i *Ekonomisk Debatt* av Anders Nilsson och Lars Pettersson [1979] och av Lars Jonung [1979].

Nilsson och Pettersson (i fortsättningen N—P) kritiserar i sin artikel Jonung för att han i några tidigare studier hävdar att den svenska trettiotalskonjunkturen kan ges en modern penningpolitisk förklaring. En expansiv penningpolitik började föras tidigt under decenniet. Sverige lämnade snabbt guldmyntfoten och devalverade, från officiellt håll förklarades att den inhemska prisutvecklingen skulle stabiliseras, och Sveriges Riksbank bör-

jade understödja de svenska affärsbankerna med omfattande lån. Jonung hävdar också, i likhet med de flesta forskare, att finanspolitiken i sig inte hade några särskilt starka effekter.

N—P invänder mot detta att penningpolitiken lika litet som finanspolitiken förklarar den svenska trettiotalsutvecklingen. I stället antyder de en förklaring bestämd av deras uppfattning om det svenska samhällets strukturella särdrag.

Två teman kan urskiljas i debatten. Dels gäller den hur man bör uppfatta den svenska utvecklingen under 1930-talet¹, dels hur man kan uppfatta nationalekonomi respektive ekonomisk historia och hur dessa discipliner är relaterade till varandra. Detta senare tema är övergripande och uppfattningen här styr givetvis också synen på det första.

Debattörernas historieuppfattning

Jonung definierar nationalekonomi så att den "bör betraktas som studiet av och sökandet efter ekonomiska samband som i största möjliga utsträckning är oberoende av valet av tidsperiod och institutionella förhållanden, dvs sambanden skall vara så opåverkade som möjligt

¹ Som ett tredje tema skulle motsvarande för 1970-talet, vilken Jonung hävdar kan förklaras på i princip samma sätt som den under 1930-talet, kunna uppfattas.

* I denna avdelning valkomnas såväl repliker på tidigare artiklar i *Ekonomisk Debatt* som fristående kommentarer i ekonomiska frågor. Bidrag skall vara redaktionen tillhanda senast den 7 januari. Manus bör inte överstiga 4 maskinskrivna A4-sidor.

av den för tillfället rådande miljön". Han ger däremot ingen definition – åtminstone explicit – av ekonomisk historia, men menar troligtvis att det är fråga om studiet av långsiktig utveckling, av "trender", som förklaras med andra än konjunkturella faktorer. Därmed kan en långsiktig (historisk) förklaring till ett visst konjunkturförlopp finnas, liksom en kortsiktig (nationalekonomisk). Jonung ser dessutom gärna att en bro slås mellan dessa och anser att här finns utrymme för samarbete mellan ekonomer och historiker.

Ekonomisk-historikerna Nilsson och Pettersson har liksom Jonung inte någon explicit definition av ekonomisk historia (och varken de eller Jonung behöver naturligtvis ha någon sådan i en debattartikel av det aktuella slaget). Men N-P:s analys får mig att tro att de menar att allting i det förflutna som "förklaras" med någon mer eller mindre generell teori eller med något bestämt komplex av faktorer faller inom historievetenskapen. Detta skulle i så fall gälla oavsett om det är fråga om medveten styrning av studiet för vissa syften eller inte och oavsett om det är fråga om lång- eller kortsiktiga fenomen. De faller in i ett "förklaringsresonemang" enligt följande: "Problemet kvarstår alltså: Om det inte var finanspolitiken – som Jonung hävdar – och inte Wicksells norm – som vi påstår – vad förklarar då Sveriges relativt lyckosamma trettiotal?" Svaret blir att vissa strukturella särdrag, ett svenskt mönster är det mest väsentliga. Det blir närmast ett kortsiktigt förklarande av samma typ som det Jonung använder. Skillnaden är emellertid att Jonung har klart utformade teoretiska modeller till sitt förfogande, varav han av vissa skäl föredrar en, medan N-P inte har någon sådan – och knappast kan ha det eftersom de för ett kortsiktresonemang med långsiktiga faktorer som centrala.

En annan uppfattning

Historievetenskapen sysselsätter sig allmänt sett med samhällsförändring, långsiktiga förlopp, där alla delar av ekonomin och av det ekonomiska livets förut-

sättningar förändras, tex institutionella förhållanden, den ram inom vilken den ekonomiska utvecklingen förlöper. Naturligtvis hindrar inte detta att den enskilde historikern kan genomföra en undersökning av ett visst tillstånd eller en mycket kortsiktig process. Undersökningens resultat kan då utgöra en del av underlaget för en mera långsiktig analys.²

En ekonomisk-historisk analys av ett visst förlopp måste givetvis ha klara teoretiska och metodologiska utgångspunkter. För studiet av den långsiktiga makroekonomiska utvecklingen, som måste till när den ekonomiska situationen under 1930-talet skall sättas in i sitt historiska sammanhang, skulle några sådana utgångspunkter i största korthet och därmed långt ifrån fullständigt kunna beskrivas på följande sätt.

Ekonomiska strukturförändringar kan spåras genom studier av *relativa pris- och kvantitetsförändringar*, eftersom priser och kvantiteter är centrala element i en marknadsekonomi. De styr beslutsfattare i val av produktionsinriktning och -nivå, samtidigt som de naturligtvis påverkas av dessa val. Centralt för prisbildningen i en ekonomi av den svenska typen är att den är integrerad i världsekonomin.

Besluten påverkas emellertid också av erfarenheter, och försiktighet blir därmed ofta ett kännetecken. Det framstår tex som säkrare att försöka behålla en viss vinstnivå genom små förändringar i produktionsapparaten än att försöka öka vinsten kraftigt genom förnyelse av denna produktionsapparat. I det senare fallet ökar riskerna avsevärt.

Försiktigheten medför då också att någon kontinuerlig strukturell anpassning till förändrade expansionsmekanismer

² Sådant som kan karakteriseras som repetitiva fenomen, tex konjunkturvariationer, kan givetvis existera i det ekonomiska förloppet även när historisk förändring sker, och den ekonomiska konjunkturteorin kan då appliceras på flera cykler. Analyser utifrån denna teori kan vara av vikt tex i samband med rekommendationer om stabiliseringspolitiska åtgärder. Därmed är naturligtvis inte sagt att teorins förklaringsvärde i samband med historisk förändring måste vara stort.

till följd av tex relativprisförändringar inte sker. En reaktion på fallande relativpriser kan i stället bli en kraftig rationalisering inom befintlig struktur och därmed fås liten nysatsning och strukturförändring. För industrins del kan det ske genom relativt sett ökade maskininvesteringar inom ramen för totalt sett stagnerande totalinvesteringar. Det senare kan i sin tur bero på bristande intresse för produktionsutveckling men också på att marknadsläget alltså är gynnsamt och den ekonomiska tillväxten därmed kraftig.

I en situation som den skisserade måste emellertid vinsterna så småningom minska, företag läggas ner, arbetslösheten öka och tillväxten gå tillbaka och eventuellt bli negativ. En ekonomisk kris har därmed inträtt, vilken också är en strukturkris eftersom den gamla strukturen förlorat sin expansionskraft. I denna kris vidgas handlingsmöjligheterna genom att gamla kombinationer och intressen röjs undan och ger plats för de nya som börjat utvecklas under den tidigare expansionsperioden. Den tillväxt som därefter kommer igång igen sker därmed under andra strukturella betingelser än tidigare; expansionsmönstret är annorlunda.³

En tolkning av det svenska förloppet

De centrala elementen, kvantiteter och priser, registreras fortlöpande och de kan sedan kombineras till större aggregat och så småningom till nationalproduktserier.⁴ Det är därmed klart att eftersom dessa serier bygger på så centrala element måste serierna efter lämplig behandling kunna användas för strukturanalys. Behandlingen kan bestå i att vissa tekniker för volymbärkning tillämpas, särskilt konstruktion av fastbasindex för bestämda perioder och därefter kedjning.

En analys av olika historiska nationalräkenskapsserier för Sverige ger till resultat bla att en mycket klar strukturgräns kan förläggas till början av 1930-talet.⁵ Jag skall mycket kort peka på några punkter i en sådan analys:

1. Den ekonomiska tillväxttakten ökar

klart efter 1930-talet. 1861–1890 var den 1,4 % per år, 1890–1930 2,0 och 1930–1970 var den 2,8.

2. *Investeringskvoten börjar också öka klart snabbare än tidigare.* Mellan 1861/65 och 1886/90 ökar den med 34 % (från 6,1 till 8,2 % av nationalprodukten räknat i fasta priser), mellan 1886/90 och 1926/30 med 58 % (till 13,0 %) och mellan 1926/30 och 1966/70 med 87 % (till 24,3 %).

3. *Investeringarnas sammansättning ändras i början av 1930-talet.* De totala reala byggnadsinvesteringarna ökade mellan 1921/25 och 1926/30 med ca 24 % och mellan 1931/35 och 1936/40 med 43 %. Motsvarande tal för de reala maskininvesteringarna var 65 respektive 97 % dvs tillväxttakten ökade mindre än för byggnadsinvesteringarna. För enbart industrin ökade byggnadsinvesteringarna med 8 % under 1920-talet och 76 % under 1930-talet och motsvarande tal för maskininvesteringarna var 89 respektive 82 %.

4. *Utrikeshandelsvillkoren förändras.* Omkring 1930 skedde en mycket markant förändring i den långsiktiga utvecklingen av bytesförhållandet (terms-of-trade), som det definieras i Krantz och Nilsson [1975 och 1978].

Trendbrott kan som framgår ovan historiskt konstateras vara samtidiga med en strukturkris⁶. En analys av konjunk-

³ Naturligtvis finns det inget som säger att tillväxt måste komma igång igen efter en strukturkris. Man kan dock konstatera att åtminstone sedan mitten av forra århundradet har detta skett för Sveriges del.

⁴ Det följande bygger till en del på Krantz och Nilsson [1975]. Jonung ifrågasätter vissa resultat har med hänvisning till Assarsson och Pettersson [1979]. Även om de senares kritik i viss utsträckning kan ha fog för sig, har de dock inte kunnat visa att huvudresultaten förändras. Se även Krantz [1979], där kritiken bemöts.

⁵ Klara indicier kan andragas för att en motsvarande grans kan förläggas till 1970-talet, kanske – i motsats till vad man sannolikt skulle förvanta – till dess tidigare del.

⁶ Den metod som först redovisas i Krantz och Nilsson [1975] ger vissa möjligheter till förutsagelser av strukturkriser. Särskilt galler det den serie över utrikeshandels bytesvillkor som namns i punkt 4 ovan.

turförloppet och speciellt bedömningen av vad som är "den avgörande förklaringen" måste rimligtvis bli annorlunda när det gäller en konjunktursituation under en sådan kris än när det gäller en situation då en viss trend är förhärskande.

Hur kan man då i detta långsiktsperspektiv se penningpolitiken i början av 1930-talet? Hade det varit möjligt för Sverige att föra en radikalt annorlunda politik, t ex att inte lämna guldmyntfoten, inte devalvera, inte försöka stabilisera prisnivån och inte stödja de svenska affärsbankerna? Knappast, med tanke på den svenska ekonomins internationella beroende. Landet tillhörde det sk sterlingblocket och när i första hand Englands politik förändrades hade Sverige inte mycket annat att göra än att följa. Därmed blev utgångspunkterna gynnsamma för expansion. Man kan naturligtvis hävda att penningpolitiken är *förklaringen* till Sveriges konjunkturförlopp. Men som historisk förklaring väger den lätt eftersom hela det förlopp i vilket den ingår måste förklaras.

Och hur kan man se finanspolitiken? De flesta bedömare torde vara överens om att den inte betydde något nämnvärt för konjunkturuppgången, åtminstone när man enbart ser till politikens omedelbara uttryck, t ex storleken av budgetens underbalansering. Men finanspolitiken ingick tillsammans med bl a arbetsmarknadspolitik och jordbrukspolitik i ett bredare sammanhang, som totalt sett var positivt för utvecklingen. Dessa faktorer är uttryck för den beslutsamhet som kom till uttryck från de styrande att komma till rätta med de ekonomiska problemen och som skapade en optimism i ekonomin – positiva förväntningar. Man vågade börja planera på längre sikt. Därigenom kunde t ex hemmamarknadsproduktionen expandera delvis som följd av ökande byggnadsverksamhet, i sin tur påverkad av ökande familjebildning.

Avslutande synpunkter

Att föra kortsiktiga resonemang är givetvis i sin ordning när syftet är t ex konjunkturanalys för att åstadkomma bättre

underlag för stabiliseringspolitik. Givetvis kan en sådan analys sedan kritiseras t ex från källkritisk synpunkt ungefär på det sätt som N-P gör i fråga om Jonung.

Denne går emellertid längre och gör anspråk på att ha kommit med den avgörande förklaringen till den för Sverige lyckosamma situationen under 1930-talets tidigare del. Som historisk förklaring har den emellertid litet värde eftersom en sådan kräver en långsiktanalys.

Detsamma gäller när Jonung i slutet av sin artikel kommer in på sjuttiotalskrisen. Han hävdar att den kan "förklaras" på samma sätt som trettiotalskrisen, dvs med konjunkturfaktorer, medan "strukturella fenomen" inte är huvudelement i förklaringen.

Men skall man ge en historisk förklaring måste skeendet analyseras långsiktigt. Det visar sig då att under 1960-talet började klara tecken till en annalkande strukturkris uppträda, t ex vikande investeringar, mycket starka rationaliseringar inom befintlig struktur och vikande relativpriser för exporten. Dessa problem fick genomslag under det påföljande decenniet och det torde vara svårt för den svenska ekonomin att börja expandera igen om inte en genomgripande strukturomvandling samtidigt sker.

*Olle Krantz**

* Forfattaren är docent i ekonomisk historia vid Lunds universitet.

Referenser

- Assarsson B. och Pettersson, E., [1979], Recension av Krantz och Nilsson [1975], *Economy and History*, vol 22, nr 1
- Jonung, L., [1979], "Konjunkturteori och 30-talskrisen", *Ekonomisk Debatt*, årg 7, nr 4
- Krantz, O. och Nilsson, C.-A., [1975], *Swedish National Product 1861-1970. New Aspects on Methods and Measurement*, Kristianstad
- [1978], "Om strukturgränser i svensk ekonomi 1861-1975", *Meddelande från Ekonomisk-historiska institutionen*, nr 2
- Krantz, O., [1979], Replik på Assarsson/Pettersson [1979], *Economy and History*, vol 22, nr 2, (under utgivning)
- Nilsson, A. och Pettersson, L., [1979], "Nya myter om 30-talet", *Ekonomisk Debatt*, årg 7, nr 2